

Petro Tarasenkos indėlis į Lietuvos piliakalnių pažinimą

Jurgita Viršilienė

Klaipėdos universitetas, Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, H. Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva
El. p. jurgita.virsile@gmail.com

Anotacija. Straipsnio tikslas – įvertinti Lietuvos archeologo ir kariuomenės karininko, rašytojo Petro Tarasenkos (1892–1962) indėlį į piliakalnių pažinimą. Jame atskleidžiama, kokiomis jo veiklos priemonėmis piliakalniai tapo visuomenėje pastebimais kultūros paveldo objektais. Straipsnis parengtas panaudojus naujausią historiografiją, archyvinis duomenis, išanalizavus P. Tarasenkos grožinę kūrybą. Jį rengiant naudoti istorinis, analitinis, aprašomasis, statistinis ir turinio analizės metodai. P. Tarasenkos veikloje piliakalnių pažinimo srityje išskirtos 3 tarpusavyje viena kitą papildančios kryptys: duomenų rinkimas bei apsauga, tyrimai ir populiarinimas. Straipsnyje atskleisti P. Tarasenkos naudoti būdai aktualinant piliakalnių tematiką gali būti taikomi ir kitoms paveldo rūšims.

Esminiai žodžiai: *Petras Tarasenka, piliakalniai, archeologija, archeologiniai tyrimai, kultūros paveldo apsauga, grožinė literatūra.*

Abstract. The aim of this article is to evaluate the contribution of Lithuanian archaeologist, military officer, and writer Petras Tarasenka (1892–1962) to the exploration of hillforts. It reveals the methods employed by Tarasenka to make hillforts culturally significant heritage sites within society. The article is based on the latest historiography, archival data, and analysis of Tarasenka's fictional works. Historical, analytical, descriptive, statistical, and content analysis methods were employed in its preparation. Three interrelated directions within Tarasenka's work in the field of hillfort exploration are distinguished: data collection and protection, research, and popularisation. The article uncovers how Tarasenka's approach to hillforts can apply to other forms of heritage.

Keywords: *Petras Tarasenka, hillforts, archaeology, archaeological research, cultural heritage protection, fiction literature.*

Įvadas

Lietuvos archeologas, paveldosaugininkas, muziejininkas, Lietuvos kariuomenės karininkas, rašytojas, mokytojas Petras Tarasenka (1892–1962) yra žinoma ir kartu išskirtinė asmenybė¹. Apie jį ir jo nuveiktus darbus archeologijos srityje tyrinėta ir rašyta nemažai bei įvairiais aspektais. Viena mažiausiai tyrinėtų temų yra P. Tarasenkos darbų poveikis formuojant šiuolaikinę Lietuvos piliakalnių sampratą. Iki šiol daugiausia būdavo pasitenkinama tik jo atliktų darbų įvardijimu, aprašymu ir indėlio į atskiras veiklos sritis įvertinimu. Straipsnio tikslas – kompleksiškai atskleisti P. Tarasenkos veiklą piliakalnių pažinimo srityje, išryškinti šiam tikslui jo naudotus būdus ir metodus, įvertinti pastarųjų poveikį žinių apie piliakalnius sklaidai.

Plačiausią studiją – biografinę apybraižą „Petras Tarasenka“² 1996 m. parašė Daiva Steponavičienė. Didžiausią šios knygos dalį sudaro archeologinės ir literatūrinės P. Tarasenkos veiklos analizė, paremta periodiniuose leidiniuose skelbtais straipsniais, recenzijomis, rankraščiais, dokumentais, pažinojusių žmonių prisiminimais. Knygoje pateikiama ir P. Tarasenkos darbų bibliografija. Visa tai sudaro pagrindinę faktografinę bazę tyrimui, kuri papildyta detalesniais P. Tarasenkos veiklos atskirose srityse tyrimais ar įžvalgomis. Pranas Kulikauskas paskelbė bendro pobūdžio straipsnį, kuriame išskiriami pagrindiniai P. Tarasenkos darbai archeologijos srityje, paremti daugiausia asmeniniais prisiminimais³. Regina Volkaitė-Kulikauskienė rašė apie Jono Puzino ir P. Tarasenkos nesutarimus dėl 1933 m. P. Tarasenkos vykdytų Velikuškių piliakalnio archeologinių tyrimų⁴. Adolfas Tautavičius bendrais bruožais pristatė P. Tarasenkos asmenį, jo nuveiktus darbus Užnemunės piliakalnių pažinimo srityje⁵. P. Kulikauskas ir Gintautas Zabiela akcentavo P. Tarasenkos archeologinę veiklą⁶, Gintautas Šeikys – giminės, kilmės problemą⁷, Vyktintas Vaitkevičius – knygos „Lietuvos archeologijos

¹ VAREIKIS, Vygantas. Petras Tarasenka Klaipėdoje. *Acta historica universitatis Klaipedensis. Studia antropologica IV. Identity politics: migration, communities and multilingualism*, 2010, t. 19, p. 186.

² STEPONAVIČIENĖ, Daiva. *Petras Tarasenka*. Vilnius, 1996.

³ KULIKAUSKAS, Pranas. Petras Tarasenka – Lietuvos archeologijos pradininkas. *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1992, t. 9, p. 5–21.

⁴ VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ, Regina. Apie Petro Tarasenkos ir Jono Puzino polemiką „Lietuvos aido“ puslapiuose. *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1992, t. 9, p. 21–27.

⁵ TAUTAVIČIUS, Adolfas. Pratarė. *Užnemunės piliakalniai*. Vilnius, 1997, p. 5–6.

⁶ KULIKAUSKAS, Pranas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius, 1999, p. 199–208.

⁷ ŠEIKIS, Gintautas. Petras Tarasenka ir Alanta. *Pasaulio anykštėnas*, 2013, Nr. 2(42), p. 60–65.

medžiaga“ istoriją⁸, Vytautas Jokubauskas – tarnybą Lietuvos kariuomenėje⁹, V. Vareikis – dalyvavimą Klaipėdos operacijoje¹⁰. Duomenų apie P. Tarasenką randame jį pažinojusių R. Rimantienės¹¹ ir P. Kulikausko¹² prisiminimuose.

Tyrimų šaltinių bazę sudaro rankraštinė medžiaga ir skelbti P. Tarasenkos darbai. Pirmoji saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (f. 235), Lietuvos istorijos institute (f. 1) ir Kultūros paveldo centro Paveldosaugos bibliotekos Dokumentacijos centre (f. 15 ap. 1). Ją sudaro P. Tarasenkos vykdytų piliakalnių žvalgymų (aprašymų, apmatavimų, iš kitur surinktos medžiagos) ir kasinėjimų dokumentacija. Publikuotiems darbams skiriami periodinėje spaudoje skelbti jo straipsneliai piliakalnių tematika, grožinės ir mokslinės knygos. Pastaroji šaltinių grupė tyrinėjant P. Tarasenkos veiklą anksčiau buvo mažai naudota. Jų įtraukimas į tyrimą suteikia papildomos informacijos nagrinėjamai temai atskleisti.

P. Tarasenka – neeilinė asmenybė Lietuvos archeologijos istorijoje. Jo darbų aprėptis didžiulė, labai platus nagrinėjamų klausimų ratas, tačiau išskirtinai didelę savo gyvenimo dalį skyrė archeologijos paminklams – piliakalniams. P. Tarasenkos asmenybė ir piliakalniai neatsiejami, piliakalnių pažinimas, jų populiarinimas, apsaugos klausimų sprendimas – nuolatiniai ir sistemingi piliakalnių mylėtojo darbai. Plačiau ir išsamiau P. Tarasenkos indėlis į piliakalnių pažinimą iki šiol nėra nagrinėtas. Tam skirtas šis straipsnis. Jame P. Tarasenkos veikla piliakalnių pažinimo srityje analizuojama trimis pagrindiniais aspektais: duomenų rinkimas bei apsauga, tyrimai ir populiarinimas. Visuminis šios veiklos įvertinimas sudaro prielaidas atskleisti ne tik paties P. Tarasenkos atliktus darbus, bet ir apskritai parodyti asmenybės įtaką tam tikram veiklos barui.

Petras Tarasenka gimė 1892 m. gruodžio 19 d. Karališkių km. (dabar Anykščių rajonas, Kurklių sen.), sentikių Feodulo ir Natalijos (mergautinė pavardė Zubrickaja) Tarasovų šeimoje. Šeimoje augo dvi seserys Jekaterina ir Valentina bei brolis Anatolijus. Kada ir kodėl Petro Tarasovo pavardė pakeista į Tarasenkos, nėra aišku, nors tėvas, brolis, brolio vaikai buvo Tarasovai. Žinoma tik tiek, kad Alantos pradžios mokyklos 1905 m. dokumentuose pažymėta, kad 1905 m. vasario 20 d. pradžios mokyklos baigimo pažymėjimas išduotas mokiniui Tarasenko Piotriui Feudulovičiui – pagal metrikus Tarasovui. 1912 m., baigus Panevėžio mokytojų seminariją ir atvykus dirbti į Alantos pradžios mokyklą mokytoju, Kauno gubernijos mokytojų sąrašuose jau fiksuojama Tarasenkos pavardė¹³. Tiesa, tuo pačiu laiku P. Tarasenka mokytojavo ir Tirmūnuose (Utenos r.), kol 1914 m. rugsėjo mėnesį buvo pašauktas į

⁸ VAITKEVIČIUS, Vyktintas. Iš „Lietuvos archeologijos medžiagos“ istorijos. *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 2009, t. 35, p. 53–70.

⁹ JOKUBAUSKAS, Vytautas. Karininko Petro Tarasenkos tarnyba Lietuvos kariuomenėje. *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2015, t. 41 p. 169–184.

¹⁰ VAREIKIS, Vygantas. Petras Tarasenka Klaipėdoje. *Acta historica universitatis Klaipedensis*. Studia antropologica IV. Identity politics: migration, communities and multilingualism, 2010, t. 19, p. 184–201.

¹¹ RIMANTIENĖ, Rimutė. *Aš iš dvidešimtojo amžiaus*. Vilnius, 2010.

¹² KULIKAUSKAS, Pranas. *Kelias į archeologiją*. Vilnius, 2003.

¹³ ŠEIKIS, Gintautas. Petras Tarasenka ir Alanta. *Pasaulio anykštėnas*, 2013, Nr. 2(42), p. 61.

Rusijos armiją¹⁴. Tarnybos metu susipažino su mokytoja Marija Jaropolskaja (1888–1971) ir 1917 m. gegužės 7 d. jie susituokė. Tais pačiais metais jis buvo demobilizuotas, apsigyveno Pskove, dirbo Pskovo pradžios mokykloje prie Pskovo pedagoginio instituto. Pskove P. Tarasenka gyveno iki 1919 m. liepos mėnesio. Per šiuos dvejus metus jis ne tik dirbo mokytoju, bet ir mokėsi instituto istorijos skyriuje, gilino istorijos žinias instituto bibliotekoje, susipažino su archeologine ir istorine literatūra. Didelę įtaką jo tolesnei archeologinei veiklai paliko Pskove klausytos žymaus XIX a. pabaigos – XX a. pradžios rusų archeologo Aleksandro Spicyno (1858–1931) paskaitos. 1919 m. liepos mėnesį P. Tarasenka su šeima grįžo ir tuoj buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę¹⁵, joje tarnavo iki 1926 m., tais pačiais metais buvo perkeltas į Karo mokslo skyrių, 1929 m. – į Karo mokyklą¹⁶ (1 pav.). 1932 m. gruodį suteikiant pulkininko laipsnį jis išleistas į atsargą. 1934–1940 m. P. Tarasenka toliau domėjosi Lietuvos piliakalniais, juos lankė, aprašinėjo, sudarinėjo planus, rašė straipsnius, spaudoje populiarino ir skatino saugoti archeologijos paminklus. 1940–1941 m. jis dirbo Kaune, Karo muziejuje, ekskursijų vadovu, 1941–1944 m. buvo kultūros paminklų apsaugos Archeologijos skyriaus vedėjas, 1944–1946 m. vadovavo Kauno valstybiniam istorijos muziejui¹⁷. 1948 m. P. Tarasenka perėjo dirbti į M. K. Čiurlionio dailės muziejų moksliniu bendradarbiu, 1958 m. išėjo į pensiją. P. Tarasenka mirė 1962 m. gegužės 17 d., palaidotas Eigulių kapinėse Kaune. Jo gimtinės vieta (unikalus kodas 4819) ir kapas (unikalus kodas 34584) šiandien yra valstybės saugomos kultūros vertybės¹⁸.

I. Duomenų rinkimas ir apsauga

Piliakalnių, kaip ir viso archeologijos paveldo, supratimas atsirado tik formuojantis archeologijos mokslui, kuomet pradėta kreipti dėmesį į vietas, kurių kasinėjimai galėjo papildyti kolekcijas senienomis ar suteikti kitokių duomenų apie praeitį. Pirmieji konkretesni duomenys apie piliakalnius yra iš XIX a. Pirmąjį piliakalnių sąrašą parengė žymus lietuvių tautinio atgimimo veikėjas vyskupas Motiejus Valančius (1801–1875). Tai 63 piliakalnių trumpas apibūdinimas, įdėtas į 1872 m. grožinį kūrinį „Pasakojimai Antano Tretininko“¹⁹. Iki I pasaulinio karo žinomiausi archeologinių objektų sąrašai yra Vilniaus senienu muziejaus vedėjo Fiodoro Pokrovskio (1855–1903) parengti ir 1893–1899 m. išleisti Vilniaus, Gardino ir Kauno gubernijų

¹⁴ JOKUBAUSKAS, Vytautas. Karininko Petro Tarasenkos tarnyba Lietuvos kariuomenėje. *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2015, t. 41, p. 170 nuoroda 3.

¹⁵ Ten pat, p. 171.

¹⁶ Ten pat, p. 177.

¹⁷ *Lietuvių literatūros ir meno archyvas*, f. 389 ap. 3, b. 326, p. 6k.

¹⁸ <https://kvr.kpd.lt>, žiūrėta 2023 06 02.

¹⁹ VALANČIUS, Motiejus. Pasakojimas Antano Tretininko. *Raštai*. Vilnius, 1972, t. 1, p. 361–365.

archeologiniai žemėlapiai²⁰. Juose randama duomenų apie 330 piliakalnių, esančių dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Vien Kauno gubernijoje jų jis priskaičiavo 259²¹. 1909 m. Juozapas Radziukynas (1841–1925) išleido pirmąją piliakalniams skirtą lietuvišką knygėlę, kurioje aprašyti 36 daugiausia Užnemunės piliakalniai (iš jų 34 – dabartinėje Lietuvos teritorijoje). Žymiausias Lietuvos vėlyvųjų piliakalnių tyrinėtojas ir populiarintojas iki I pasaulinio karo buvo Liudvikas Kšivickis (1859–1941). L. Kšivickis pirmasis susiejo piliakalnių žvalgymus, pažinimą su jų kasinėjimais. Taip surinkta medžiaga leido kur kas geriau suprasti Lietuvos piliakalnių raidą, savitumus, išsidėstymą, pakoregavo kai kuriuos ankstesnius teiginius (pvz., dėl piliakalnių supylimo)²². Pirmąją publikaciją apie Lietuvos piliakalnius jis paskelbė dar 1891 m.²³. Jau 1901 m. jo kartotekoje buvo duomenų apie daugiau kaip 200 piliakalnių²⁴. I. Kšivickis Lietuvos piliakalnius išgarsino knyga „Žemaičių senovė“ (1906 m.)²⁵. Joje rašoma apie piliakalnių ir pilių istoriją, pasakojimai apie juos, jų būklę, radinius. Iš viso knygėlėje minimi 287 piliakalniai bei su jais susiję vardai ir pavadinimai.

Reali piliakalnių apsauga prasidėjo tik nepriklausomoje Lietuvoje 1919 m. gegužės 28 d. įsteigus oficialią Lietuvos kultūros paveldo apsaugos instituciją – Valstybės archeologijos komisiją (toliau – VAK). Archeologijos paveldo apsaugai reikšmingiausias VAK pradinio etapo veiklos aspektas buvo karininko P. Tarasenkos pakvietimas būti VAK bendradarbiu. Tai įvyko 1923 m. P. Tarasenka kvietė ir visuomenę rinkti žinias apie archeologinius paminklus, įvairiuose periodiniuose leidiniuose skelbė paminklų tyrinėjimo programas. Matyt, jau ne be P. Tarasenkos iniciatyvos 1924 m. parengtas aplinkraštis aukštesniosioms mokykloms, kuriame pagal sudarytą klausymyną prašoma mokinių vasaros atostogų metu rinkti duomenis apie archeologijos paveldą (išsiųstas tik 1926 m.)²⁶. Iki 1926 m. VAK nevykdė archeologinių objektų registracijos²⁷ (tarp jų ir piliakalnių), tad P. Tarasenkos veikla organizuojant pirminę archeologijos paveldo apskaitą buvo esminė.

1925 m. pasirodė jo pirmoji knyga „Gimtoji senovė“, kurią galima laikyti pirmuoju archeologijos vadovėliu lietuvių kalba. Knyga skirta kraštotyrininkams, jiems suteikiama žinių apie archeologinius paminklus, žinių rinkimo būdus ir metodus. Archeologijos paminklai vadovėlyje skirstomi į dvi grupes: nejudamus ir judamus. Piliakalniai

²⁰ ПОКРОВСКИЙ, Федор Васильевич. Археологическая карта Виленской губернии. Вильно, 1893; ПОКРОВСКИЙ, Федор Васильевич. Археологическая карта Гродненской губернии. Вильно, 1895; ПОКРОВСКИЙ, Федор Васильевич. Археологическая карта Ковенской губернии. Вильно, 1899.

²¹ ПОКРОВСКИЙ, Федор Васильевич. Археологическая карта Ковенской губернии. Вильно, 1899, c. 11.

²² ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos medinės pilys*. Vilnius, 1995, p. 22.

²³ KRZYWICKI, Ludwik. *Pilkalne. Wisła*. Warszawa, 1891, T. 1, s. 165.

²⁴ ZABIELA, Gintautas. Žemaitijos piliakalnių tyrinėtojas Liudvikas Kšivickis. *Žemaičių praeitis*. Vilnius, 1990, t. 1, p. 23.

²⁵ KRZYWICKI, Ludwik. *Żmudź starożytna*. Warszawa, 1906; vertimas – KŠIVICKIS, L. *Žemaičių senovė*. Kaunas–Marijampolė, 1928, autorinis vertimas į rusų kalbą – КЖИВЦКИЙ, Л. *Жмудские пилкалнисы*. Известия Императорской археологической комиссии. Санкт Петербург, 1909, выпуск 29, c. 82–129.

²⁶ MISIUS, Kazys. Valstybės archeologijos komisija ir jos veikla. *Kultūros paminklai*, Vilnius, 2011, t. 11, p. 15–16.

²⁷ Ten pat, p. 16.

priskiriami prie pirmųjų. Knygoje autorius piliakalnių skirsto chronologiškai, remdamasis topografiniais vietos savitumais (I–V a., VI–VIII a., IX–XIV a.) ir laikosi tokio jų apibrėžimo: piliakalniai „reiškia gyvenamą senovėje sėdybę įvairiai pritaikintą savo gyventojams ir visai šaliai ginti“²⁸. Ypač daug dėmesio knygos autorius skiria piliakalnių išvaizdai, įrengimui, vietai. P. Tarasenka apgailestauja, kad Lietuvos piliakalniai mažai tyrinėjami, pažįstami, naikinami: „Liūdna laimė lemta piliakalniams! Kartais pliki, kartais apaugę medžiais bei krūmais glaudžiasi jie prie aukštesnių kalnų, bet plaujami sraunių upių bangų, draskomi audrų ir žmonių rankų, kartais be gailės plėšiami, nyksta mūsų piliakalniai.“²⁹. Kviečia autorius Lietuvos visuomenę, organizacijas, švietimo įstaigas burtis ir apsaugoti piliakalnių nuo sunykimu juos globojant, užrašant padavimus, pasakojimus apie juos, sudarant topografinius planus, schemas, fiksuojant jų būklę, fotografuojant, atkreipia dėmesį, kad Lietuvoje turi būti įvesta griežta drausmė ir atsakomybė tiems, kurie naikina ar kitaip žaloja piliakalnių³⁰. P. Tarasenka turėjo aiškia, konkrečią viziją, kaip reikia užtikrinti piliakalnių apsaugą. Tikriausiai tai ir lėmė, kad jis 1926 m. pakviestas dirbti VAK nariu, tačiau tų pačių metų pabaigoje VAK veikla nutrūko. VAK nariu jis vėl buvo 1930–1934 m.

1927 m. P. Tarasenka išleido antrą, didesnę, reikšmingą darbą „Priešistorinė Lietuva“, skirtą mokykloms. Piliakalniai aptariami skyriuje „Aisčių visuomenės ir politinis susitvarkymas“³¹. Čia pateikiamos senovės aisčių pilies rekonstrukcijos, tvirtinama, kad daugelis piliakalnių – pilių davė pradžią tokiems miestams kaip Vilnius, Kaunas, Vilkmergė, o kitur pilys prarado reikšmę (Apuolė, Gandinga, Impiltis, Veliuona). Jis išskiria ir organizuotas gynimosi sritis, kur aplink didesnę piliakalnį aptinkama eilė mažesnių. Charakteringais tokių pavyzdžiais nurodo Ariogalos, Bakainių, Kernavės, Punios piliakalnių. Skyriuje „Istorinių laikų pradžia“ P. Tarasenka iškelia piliakalniuose įrengtų pilių reikšmę kovose su kryžiuočiais. Čia aprašomi piliakalnių įrengimai, ypač jų įtvirtinimai, kurie iliustruoti piešiniais³². Paskutiniame, aštuntame, knygos skyriuje pateikiama praktinių patarimų, kaip geriau pažinti piliakalnių, kviečiama daryti piliakalnių modelius, fotografuoti, piešti, braižyti jų planus, organizuoti ekskursijas mokiniams aplankant skirtingų laikotarpių piliakalnių, ieškoti jų įrengimo skirtumų, rinkti padavimus apie juos³³.

Archeologijos paminklų „populiarinimo, pažinimo ir saugojimo klausimais“ tuo metu jis perskaitė „virš dviejų šimtų pranešimų per Kauno radiją“³⁴. Tai, matyt, irgi prisidėjo prie piliakalnių sąrašo papildymo sulaukiant žinių iš vietos.

²⁸ TARASENKA, Petras. *Gimtoji senovė*. Šiauliai, 1925, p. 25.

²⁹ Ten pat, p. 40

³⁰ Ten pat, p. 99–100.

³¹ TARASENKA, Petras. *Priešistorinė Lietuva*. Kaunas, 1927, p. 110–115.

³² Ten pat, p. 111, 128.

³³ Ten pat, p. 132–140.

³⁴ TARASENKA, Petras. *Tarybų Lietuvos rašytojai*. Vilnius, 1957, p. 468.

1928 m. P. Tarasenka išleido svarbiausią savo archeologinį darbą – knygą „Lietuvos archeologijos medžiaga“ (kartu atskiru leidiniu išleistas ir žemėlapis)³⁵, kurios rengimą 1926 m. finansavo VAK, skirdama 1 500 litų – 1 000 litų už žemėlapi ir 500 litų už teksto parašymą ir rodyklės sudarymą³⁶. Tokį darbą padaryti jį paskatino F. Pokrovskio XIX a. pabaigoje išleisti lietuviškų gubernijų archeologiniai žemėlapiai, nors knygos prototipu pasirinktas 1908 m. išleistas Emilio Holako (1860–1924) analogiškas darbas, skirtas Rytų Prūsijos archeologijos paminklams³⁷. Apie 8 metus kaupdamas ir sistemindamas duomenis apie archeologinius paminklus³⁸ P. Tarasenka pastebėjo, kad jo duomenys yra netikslūs ir neišsamūs, pasikeitė ir Lietuvos administracinis padalijimas, tad nemažai paminklų į F. Pokrovskio žemėlapius nepateko. Nors manoma, kad pats P. Tarasenka po kraštą keliavo daug ir pats registravo paminklus³⁹, tokių tikslių duomenų aptikti nepavyko. Tiek to meto spaudoje, tiek knygos 3 skyriaus „Archeologinių paminklų sąrašas“ įžangoje ir pats autorius rašo, kad archeologiniam sąrašui sudaryti panaudoti tik duomenys iš literatūros ir vietos žmonių, atsiliepusių į jo kvietimą per spaudą rinkti žinias apie senovės paminklus, pranešimai bei žinios, surinktos 1926 m. Švietimo ministerijos išleistu aplinkraščiu⁴⁰. P. Tarasenka papildė F. Pokrovskio duomenis, įtraukdamas ir Užnemunės bei Klaipėdos krašto piliakalnių. Piliakalnių sąrašas pasipildė 392 piliakalniais (iš viso minimi 722), sudarytas žemėlapis. Tais pačiais metais šis piliakalnių sąrašas buvo paskelbtas leidinyje „Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai“⁴¹.

P. Tarasenka duomenis apie Lietuvos piliakalnių ir toliau kaupė, visą gyvenimą, dar apie 30 metų. Latvių tyrinėtojo Ernesto Brastinio (1892–1942) 4 tomų leidinio „Latvijos piliakalniai“⁴² pavyzdžiu jam kilo mintis parengti atskiras knygas apie aukštaičių, žemaičių ir Užnemunės piliakalnių⁴³. Iki galo paruošti pavyko tik vieną – „Užnemunės krašto piliakalniai“⁴⁴. Ypač didelės reikšmės knygos parengimui turėjo 1953 m. ir 1954 m. vykdyti LTSR MA Istorijos instituto žvalgomieji piliakalnių tyrinėjimai, kuriuose jis buvo pakviestas dalyvauti ir kuriuose vykdė piliakalnių matavimus, braižė topografinius

³⁵ TARASENKA, Petras. *Lietuvos archeologijos medžiaga*. Kaunas, 1928; TARASENKA, Petras. *Archeologinis Lietuvos žemėlapis*. Kaunas, 1928.

³⁶ Kultūros paveldo centro paveldosaugos biblioteka. *Valstybės archeologijos komisija*, f. 1, ap. 1, b. 11, p. 494.

³⁷ HOLLACK, Emil. *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreussen*. Berlin, 1908; žr. VAITKEVIČIUS, Vyktintas. Iš „Lietuvos archeologijos medžiagos“ istorijos. *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 2009, t. 35, p. 61–62.

³⁸ Ten pat, p. 56.

³⁹ STEPONAVIČIENĖ, Daiva. *Petras Tarasenka*. Vilnius, 1996, p. 46.

⁴⁰ TARASENKA, Petras. *Lietuvos archeologijos medžiaga*. Kaunas, 1928, p. 89.

⁴¹ TARASENKA, Petras. Piliakalniai – medžiaga kariškai Lietuvos istorijai. *Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai*, Kaunas, 1928, D. 1, p. 103–120.

⁴² BRASTIŅŠ, Ernests. *Latvijas pilskalni*. 1. Kuršu zeme. Riga, 1923; BRASTIŅŠ, Ernests. *Latvijas pilskalni*. 2. Zemgale un Augšzeme. Riga, 1926; BRASTIŅŠ, Ernests. *Latvijas pilskalni*. 3. Latgale. Riga, 1928; BRASTIŅŠ, Ernests. *Latvijas pilskalni*. 4. Vidzeme. Riga, 1930.

⁴³ STEPONAVIČIENĖ, Daiva. *Petras Tarasenka*. Vilnius, 1996, p. 68.

⁴⁴ TARASENKA, Petras. *Užnemunės krašto piliakalniai*. Vilnius, 1997.

planus. Šių žvalgymų metu buvo aprašomi piliakalniai, juose ir prie jų esančiose papėdės gyvenvietėse renkami radiniai, kuriuos beveik išimtinai sudarė puodų šukės⁴⁵. Deja, šių ekspedicijų metu ne visi Užnemunės piliakalniai buvo mokliškai išžvalgyti. Užbaigti jų žvalgymą teko P. Tarasenkai⁴⁶. Knygoje pateikti duomenys apie 77 piliakalnius, nurodant jų adresą, pateikiant aprašymą, situacijos plano ištrauką, topografinį planą. Leidyklai knyga P. Tarasenka įteikė 1960 m., tačiau rankraštis buvo gražintas autoriui, nes sovietiniu laikotarpiu spausdinti smulkaus žemėlapiu ištraukas ir piliakalnių topografinius planus buvo draudžiama⁴⁷. Knyga išspausdinta tik 1997 m.

Apie konkretų P. Tarasenkos indėlį į piliakalnių apsaugą žinoma mažiausiai. Žinoma vos pora konkrečių piliakalnio išsaugojimo atvejų. 1957 m. balandžio 24 d. jis Kaune ekskursijų vadovu dirbusį ir kraštotyra besidomėjusį Antaną Stravinską (1927–2007)⁴⁸ informavo apie atnaujintą Pakalniškių piliakalnio ardymą, kuomet buvo pradėtas nukasinėti jo priešpilis. A. Stravinskui apie tai pranešus Kultūros ministerijos Paminklų apsaugos inspekcijai, piliakalnio ardymas sustabdytas⁴⁹, apgadinta vieta užpilta, nes dabar buvusio karjero žymių nėra. Kitas atvejis buvo 1957 m. spalio 13 d., kuomet ant Eigulių piliakalnio cirko artistas Jonas Ramanauskas (1912–1996) norėjo pastatyti gyvenamąjį namą⁵⁰. D. Steponavičienė knygoje apie P. Tarasenką pasidalino jo dukters N. Tarasenkaitės prisiminimu „sykį pietavom, atbėgo vaikai ir pasakė, kad juos atsiuntė aplinkiniai gyventojai, nes gale Tvirtovės alėjos ardomas Eigulių piliakalnis. Tėvas metė šaukštą ir nebaigdamas pietauti nuskubėjo į tą vietą“⁵¹. Šis atvejis buvo aprašytas ir to meto Kauno miesto spaudoje. Laikraštyje Kauno miesto gyventojai kreipėsi į Kauno miesto vykdomojo komiteto atsakingus pareigūnus, prašydami „skubiai sulaukyti piliakalnio griovimą ir peržiūrėti Kauno miesto Architektūros valdybos sprendimą skirti piliakalnį individualinei statybai“⁵². Piliakalnis buvo išgelbėtas, bet liko apardytas.

P. Tarasenka duomenis apie piliakalnius intensyviai kaupė ir sistemino mažiau nei 10 metų, tuo pačiu metu eidamas visai kitas pareigas. Tai buvo padaryta piliakalnimis ir visam paveldui pažinti nelengvu laikotarpiu, tačiau gautas tvarus rezultatas.

II. Piliakalnių archeologiniai tyrimai

P. Tarasenka archeologinius paminklus pradėjo kasinėti gana anksti. 1925–1936 m. tyrinėjo 12 archeologinių paminklų. Pirmieji bandymai tyrinėti buvo nedidelės

⁴⁵ Ten pat, p. 11.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ TAUTAVIČIUS, Adolfas. *Užnemunės krašto piliakalniai*. Vilnius, 1997, p. 5.

⁴⁸ SELIUKAITĖ, Irena. Antanas Stravinskas (1927 04 25 – 2007 08 31). *Lietuvos etnologija*, Vilnius, 2008, Nr. 8(17), p. 191–192.

⁴⁹ *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, f. 342 ap. 1, b. 564, p. 31.

⁵⁰ BURČAS, Balys. *Lietuvos piliakalniai*. Vilnius, 2011, p. 66.

⁵¹ STEPONAVIČIENĖ, Daiva. *Petras Tarasenka*. Vilnius, 1996, p. 60–61.

⁵² Tai yra neleistina. *Kauno tiesa*, 1957 10 15, Nr. 205, p. 3.

apimties naikinami ar žalojami laidojimo paminklai (1925 m. Papilių kapinynas, 1931 m. Paštuvos senkapis)⁵³.

Pirmasis jo tirtas piliakalnis buvo Kulionyse (Molėtų r.). Remiantis 1931 m. VAK išlaidų blankų įrašais, šiuos tyrimus finansavo VAK. P. Tarasenkai už Želvos seniūnijos (Utenos apskr., Molėtų vlsč.) ir Pašušvės dvaro (Kauno apskr.) piliakalnių tyrinėjimus skirta 1 000 litų, iš jų panaudoti 463 litai, likusi dalis gražinta į valstybės išdą⁵⁴. Vykdyti šiuos tyrimus P. Tarasenką paskatino gautos žinios, kad Želvos kranto kyšulyje vanduo išplauna žmonių kaulus ir įvairius senovinius daiktus⁵⁵. Čia jis 1931 m. piliakalnio aikštelėje ištyrė 10 m², rado 50–60 cm storio kultūrinį sluoksnį su keramika, kurį datavo paskutiniais amžiais pr. Kr.⁵⁶.

P. Tarasenka beveik be išimties kasinėjo Aukštaitijos piliakalnius. Jų tyrimuose išskirtini 1933 m., kuomet nuo rugpjūčio 12 d. iki rugsėjo 29 d. jis tyrinėjo net 5 piliakalnius: Mielėnų (Rokiškio r.), Maniuliškių, Pakačinės, Velikuškių ir Vosgėlių (visi Zarasų r.). Per pusantro mėnesio tirtas bendras piliakalnių plotas sudarė net 1 806 m². Tyrimų apimtimi šie tyrimai nepralenkti iki šiol. Plačiausiai tyrinėtas Velikuškių piliakalnis. Čia darbai vyko rugpjūčio 14–28 ir rugsėjo 11–22 d.⁵⁷ Jų metu P. Tarasenka perkasė beveik visą piliakalnio aikštelę, dalį rytinio ir pietinio šlaito, atidengdamas 1 564 m² plotą (2 pav.). Tyrimai vykdyti VAK lėšomis, tam skirta 5 717 litų⁵⁸. Tyrimuose rugpjūčio mėnesį dalyvavo prof. Eduardas Volteris (1856–1941), specialiems geologinio pobūdžio klausimams spręsti rugsėjo mėnesį buvo pakviestas Vytauto Didžiojo universiteto Geologijos katedros asistentas dr. Česlovas Pakuckas (1898–1965). Per visą tyrinėjimo laiką ekspedicijoje dirbo Kėdainių valstybinės gimnazijos istorijos mokytoja Ona Maksimaitienė (1902–1999), lietuvių visuomenės veikėjas, filosofas Domas Šidlauskas (Visuomis) (1878–1944). Kasdien dirbo 10–20 darbininkų. Prieš pradėdant kasinėjimo darbus, buvo susipažinta su Velikuškių piliakalnio išorinėmis savybėmis, sudarytas planas 1:500 masteliu ir 1 m žingsnio horizontalėmis, surinkti padavimai apie piliakalnį, atlikti piliakalnio aplinkos žvalgymai, surinkti paviršiniai radiniai. Šie pirminiai darbai padėjo sudaryti tikslesnį tyrinėjimo darbo planą. Buvo nuspręsta ištirti pietinę piliakalnio aikštelės dalį, šlaituose iškasant kelias perkasas. Piliakalnis tyrinėtas kasant 2–6 m pločio, net iki 62 m ilgio perkasas, jas suskirstant 2 m ilgio kvadratais (jų plotis atitiko perkasos

⁵³ KULIKAUSKAS, Pranas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius, 1999, p. 208.

⁵⁴ Kultūros paveldo centro Paveldosaugos biblioteka. *Valstybės archeologijos komisija*, f. 1, ap. 1, b. 11, p. 473–473k.

⁵⁵ Ten pat, b. 58 p. 175–176.

⁵⁶ Archeologinių tyrimų ataskaitos Rytų Lietuvos piliakalniai: Ignalinos, Rokiškio, Utenos, Zarasų, Švenčionių, Molėtų, Anykščių, Ukmergės r. *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, b. 2329, p. 52–53. Archeologinių tyrimų ataskaitos. Aukštaitijos piliakalniai. *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, b. 128, p. 10–11.

⁵⁷ Archeologinių tyrimų ataskaitos. *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, Nr. 1598, p. 14.

⁵⁸ Kultūros paveldo centro Paveldosaugos biblioteka. *Valstybės archeologijos komisija*, f. 1, ap. 1, b. 11, p. 469.

plotį)⁵⁹. Kiekvienas perkamos kvadratas buvo pavedamas atskiram darbininkui kasti. Buvo kasama 20 cm storumo sluoksniais. Prieš pradėdant kasti, kiekvienas kvadratas visuomet buvo atidžiai išžvalgomas smaigu. Tai leido aptikti akmenų grindinius ir neišardyti jų kasant. Toliau buvo kasama kastuvu. Iškastą žemę darbininkai smulkinavo išrinkdami radinius, dar kartą grėbliais ar kastuvu perkratydami išmestą žemę, surinkdami likusius smulkinant nepastebėtus radinius. 4–5 darbininkų darbą prižiūrėjo vadovas, kuris rašė dienoraštį, tvarkė surastus radinius. Visi ypatingi kultūrinio sluoksnio įrenginiai, rastos liekanos, radiniai buvo tiksliai aprašomi, matuojami, fotografuojami ar piešiami. Rasti radiniai iš kiekvieno kvadrato kultūrinio sluoksnio, matuojamo kas 20 cm, buvo pažymimi atskiroje kortelėje ir dedami į atskirą krepšelį. Iš viso surinkta 3 500 radinių. Kaip ataskaitoje pažymi pats P. Tarasenka, „taip sutvarkytas darbas ėjo sklandžiai ir tiksliai“⁶⁰. Kultūriniame sluoksnyje rasta daug brūkšniuotosios keramikos, akmeninių, kaulinių ir metalinių, sidabrinių ir žalvarinių dirbinių iš I tūkst. pr. Kr. ir pirmųjų amžių po Kr. Ypač sensacingi buvo aikštelėje ir šlaituose aptikti 36, P. Tarasenkos nuomone, degintini kapai ir vienas dvigubas griautinis kapas, įrengtas moliu išplūktoje duobėje pačiame aikštelės centre⁶¹. Šis kapas buvo atsargiai su žemėmis išimtas ir nuvežtas į Kauną, eksponuojamas Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje. Tokia tyrimo metodika Lietuvos piliakalnių tyrumuose buvo panaudota pirmą kartą ir jos pagrindai naudoti ilgą laiką vėliau.

Kituose 1933 m. tyrinėtuose piliakalniuose atlikti mažesni tyrimai. Tyrinėtos piliakalnių aikštelės. Maniuliškių piliakalnyje ištirtas 28 m² plotas, Mielėnų piliakalnyje – 40 m², Pakačinės piliakalnyje – 30 m², Vosgėlių piliakalnyje – 144 m² plotas. Visuose tirtuose piliakalniuose aptiktas I tūkst. – II tūkst. pradžios kultūrinis sluoksnis su brūkšniuota keramika, įvairiais atskirais radiniais⁶².

Didelės apimties ir per ganėtinai trumpą laiką atlikti archeologiniai tyrimai sulaukė Jono Puzino (1905–1978) kritikos, išsakytos to meto spaudoje⁶³. J. Puzinas – jaunas Heidelbergo universiteto (Vokietija) studentas, bebaigęs archeologijos mokslus, būsimasis pirmasis lietuvis archeologas profesionalas, buvo susipažinęs su naujausia to meto tyrinėjimų metodika. Pagrindiniai J. Puzino priekaištai P. Tarasenkai buvo dėl šios metodikos trūkumo ir kai kurių išvadų nepagrįstumo. J. Puziną stebino piliakalnių tyrinėjimų tempas. Jis išsakė nepritarimą dėl žalvario amžiaus išskyrimo kaip atskiro laikotarpio Lietuvoje⁶⁴. P. Tarasenka į šį kritinį straipsnį per spaudą atsakė tik po kelių mėnesių. Atsakymas traktuotinas kaip pasiaiškinimas, ypač dėl tyrinėjimų

⁵⁹ Archeologinių tyrimų ataskaitos. *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f.1, Nr. 1598, p. 14, 32.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ, Regina. Apie Petro Tarasenkos ir Jono Puzino polemiką „Lietuvos aido“ puslapiuose. *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1992, t. 9, p. 22.

⁶² KULIKAUSKAS, Pranas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 1999, p. 208.

⁶³ PUZINAS, Jonas. Šių metų archeologiniams tyrinėjimams pasibaigus. *Lietuvos aidas*, 1933.10.27, Nr. 244, p. 6.

⁶⁴ Ten pat.

metodikos. Jame jis nurodė, kaip buvo vedama tyrinėjimų fiksacija, taip pat teigė, kad turi pakankamai duomenų teigti dėl žalvario (dabar – bronzos) amžiaus kultūros išskyrimo Lietuvoje, pažymi, kad visi duomenys bus paskelbti atskiroje monografijoje⁶⁵. Yra išlikęs J. Puzino rankraštis, kuriame jis reagavo į P. Tarasenkos pasisakymą, jame jis dar kartą ir plačiau priekaištauja dėl P. Tarasenkos tyrinėtų piliakalnių darbo tempo, tačiau nenorėdamas veltis į ginčus su P. Tarasenka jis šio pasisakymo spaudoje nepublikavo⁶⁶.

Vis dėlto išsamiau 1933 m. tyrinėjimų rezultatai paskelbti nebuvo, išskyrus Mielėnų piliakalni⁶⁷. Paskirus šių tyrimų duomenis P. Tarasenka vėliau naudojo apibendrinamojo pobūdžio straipsniuose⁶⁸. Išsamios tyrimų ataskaitos ir radiniai saugomi Vytauto Didžiojo karo muziejuje⁶⁹ (vėliau padaryti nuorašai – Lietuvos istorijos instituto archyve⁷⁰).

Prie Aukštaitijos piliakalnių tyrimų P. Tarasenka grįžo 1936 m., kuomet VAK pavedimu tyrinėjo dar 3 piliakalnius dabartiniame Ukmergės rajone. 1936 m. birželio 12 d. Lietuvos Respublikos švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamento išduotame leidime pažymima, kad pavesta P. Tarasenkai vyksti į Ukmergės, Utenos ir Zarasų apskritis vykdyti ten esančių VAK 1936 m. darbų plane numatytų senovės paminklų tyrinėjimus ir esant reikalui atlikti archeologinius kasinėjimus⁷¹. Ekspedicija vyko 15 dienų, ją apmokėjo VAK: 35 darbininkams sumokėta 88 litai⁷², už P. Tarasenkos kelionės išlaidas ir dienpinigius sumokėta 235 litai⁷³. Jos metu daugiausia atlikti piliakalnių žvalgymai (Alantos, Antakščių, Jasiškių, Bradesių, Buteikių, Dūkšto, Gutaučių, Jasiškio, Kertuojo, Linkmenų, Paraudinės, Perkalių, Ukmergės, Vargulių ir kt.). Kasinėjimai buvo nedidelės apimties: Bartkūnų piliakalnyje – 6 m², Berzgainių – 10 m², Paželvių – 16 m²⁷⁴. Šie tyrimai žymesnių rezultatų nedavė, tyrimų duomenys nebuvo skelbti. Tas pats pasakytina ir apie paskutinius P. Tarasenkos atliktus

⁶⁵ TARASENKA, Petras. Dėl praėjusių metų archeologinių tyrinėjimų. *Lietuvos aidas*, 1934.03.06, Nr. 53, p. 6.

⁶⁶ VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ, Regina. Apie Petro Tarasenkos ir Jono Puzino polemiką „Lietuvos aidas“ puslapiuose. *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1992, t. 9, p. 26.

⁶⁷ TARASENKA, Petras. Mielėnų piliakalnis. 1933 m. žvalgymo duomenys. *Gimtasai kraštas*, 1934. Nr. 2, p. 85–87.

⁶⁸ TARASENKA, Petras. Apeiginiai Lietuvos piliakalniai. *Židinys*, 1934, Nr. 11, p. 409–424; TARASENKA, Petras. *Lietuvos piliakalniai*. Vilnius, 1956, p. 26–41; ТАРАСЕНКО, Петр Федорович. Городища Литвы. *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях института истории материальной истории*. Москва, 1952, Т. XLII, с. 86–91.

⁶⁹ *Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyrius*, Nr. 80, 82.

⁷⁰ Velikuškių apylinkių piliakalnių tyrimai 1933. Archeologinių tyrimų ataskaitos. *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, Nr. 1697, Nr. 1598.

⁷¹ Kultūros paveldo centro Paveldosaugos biblioteka. *Valstybės archeologijos komisija*, f. 1, ap. 1, b. 140, l. 248b.

⁷² Ten pat, l. 249–249b.

⁷³ Ten pat, l. 250.

⁷⁴ KULIKAUSKAS, Pranas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius, 1999, p. 208.

piliakalnių kasinėjimus. 1951 m. jis Jaučakių piliakalnio (Kauno r.) aikštelėje ištyrė 3,6 m² plotą, kuriame aptiktas IV–IX a. kultūrinis sluoksnis su lipdyta keramika⁷⁵.

P. Tarasenka piliakalnius tyrinėjo trumpai – 5 metus, tačiau šių tyrimų rezultatai ir poveikis liko žymūs. Svarbiausi jo kasinėjimai vykdyti 1933 m. Velikuškių piliakalnyje. Jie buvo ne tik iki tol neregėtos apimties, bet ir pateikė labai daug bei įvairios medžiagos Rytų Lietuvos piliakalniams pažinti. Kaip rodo išlikusi medžiaga, patys tyrimai vykdyti gana kruopščiai, kiek tai buvo galima padaryti per jiems skirtą gana trumpą laikotarpį. Jų tikrąją reikšmę bus galima įvertinti tik parengus šių tyrimų publikaciją.

III. Populiarinimo veikla

Žinių apie piliakalnius sklaida buvo bene pagrindinis P. Tarasenkos nuopelnas, nuolat primindavęs visuomenei šių reikšmę ir svarbą. Ją jis vykdė per visą aktyvią archeologinio pobūdžio veiklą, pradedant pirmuoju straipsniu⁷⁶ ir baigiant pasakojimais vaikams⁷⁷. Piliakalnių populiarinimą galima suskirstyti į 2 dideles dalis: tradicinį mokslo populiarinimą ir naujovišką sklaidą per grožinės literatūros kūrinius.

Iš mokslo populiarinimo srities plačiausio atgarsio to meto spaudoje sulaukė Velikuškių piliakalnio kasinėjimai. Duodamas interviu žurnalistams, P. Tarasenka plačiai informavo visuomenę apie tyrinėjimų rezultatus, rašė ir pats. Straipsniai skelbti populiariausioje spaudoje: „Lietuvos aide“⁷⁸, „Ūkininko patarėjuje“⁷⁹, „Jaunojoje kartoje“⁸⁰, „Zarasų krašte“⁸¹ ir kituose to meto laikraščiuose. Apie Velikuškių piliakalnio tyrinėjimus 1933 m. spaudoje pasirodė 29 straipsniai. Šalyje, kur iki šiol plačiai tyrinėtas tik Apuolės piliakalnis (tyrinėjo E. Volteris, Vladas Nagevičius ir Birger Nerman 1928–1932 m., Skuodo r.) ir tiriama Impiltis (V. Nagevičius, 1933–1934), tai prilygo informaciniam sproginimui.

Apie kituose piliakalniuose vykdytus tyrimus pasitenkinta trumpomis užuominomis, dažnai Velikuškių piliakalnio tyrimų fone⁸².

⁷⁵ Kauno srities piliakalnių žvalgymo 1951 m. duomenys. Archeologinių tyrimų ataskaitos. *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, Nr. 97, p. 1.

⁷⁶ TARASENKA, Petras. Ieškojimai Šventosios ir Neries santeklyje. *Senovė*, 1922, p. 574–597.

⁷⁷ TARASENKA, Petras. Čia užaugau, Kaunas, 1961: Prakalbintas piliakalnis, p. 282–284, Raganų kalnas, p. 359–364, Prie Rambyno, p. 386–390.

⁷⁸ GIRČYS, B. Įdomūs Velikuškio piliakalnio kasinėjimo daviniai. *Lietuvos aidas*, 1933 08 25, Nr. 191, p. 5; Nuotraukos iš Velikuškių tyrinėjimų, 1933 08 29, Nr. 194, p. 1.

⁷⁹ Lietuviai gyveno dabartinėje vietoje 2500 metų prieš Kristų: Sensacingi Velykuškių piliakalnio kasinėjimai. *Ūkininko patarėjas*, 1933 08 31, Nr. 35(205), p. 6.

⁸⁰ VINICKAS, Z. Lietuvos piliakalniai atskleidžia mūsų istorijos paslaptis. *Jaunoji karta*, 1933 09 03, Nr. 34, p. 573–574.

⁸¹ GIRČYS, B. Ką sako apie Velykuškių piliakalnio iškasenas vietos gyventojai. *Zarasų kraštas*, 1933, Nr. 34, p. 1, 4; Įdomūs Velykuškių piliakalnio kasinėjimo daviniai. *Zarasų kraštas*, 1933, Nr. 33, p. 4.

⁸² Zarasų kraštas atidengė mūsų senovės paslaptis. *Lietuvos aidas*, 1933 10 7, Nr. 227, p. 5.

P. Tarasenka parašė apie 135 straipsnius, skirtus Lietuvos archeologijai, bei keletą didesnių darbų ir grožinės literatūros kūrinių. Būdamas archeologas pagal potraukį, o ne pagal profesiją, P. Tarasenka jos mokėsi iš jam žinomos literatūros. Jis siekė, kad visuomenė kuo daugiau sužinotų apie Lietuvos archeologijos paminklus, kėlė jų reikšmę ir svarbą istorijai pažinti. Daugiausia dėmesio jis skyrė įvairių piliakalnių, ženklintų akmenų, istorinių įvykių aprašymui, domėjosi lietuvių kilme⁸³. P. Tarasenkos didžiausias nuopelnas – archeologijos mokslo populiarinimas.

Apie 50 P. Tarasenkos publikacijų skirta piliakalniams. Iš jų svarbiausią ir didžiausią poveikį tiek plačiajai visuomenei, tiek praeities tyrinėtojams padarė 1956 m. pasirodžiusi nedidelės apimties (100 puslapių) knyga „Lietuvos piliakalniai“ (3 pav.). Nepaisant mokslinio pobūdžio, ji parašyta populiariai ir patraukliai. Tai pirmoji po L. Kšivickio išleista atskira knyga apie Lietuvos piliakalnius, kurioje nušviečiama visa piliakalnių tyrimų ir raidos istorija. Knygoje yra 8 skyriai. Pirmame aptariamos piliakalnių savybės, nurodoma, kad Lietuvoje jų užregistruota apie 1 000. Piliakalnius P. Tarasenka skirsto į kalvinio ir krantinio tipo, nurodo, kaip jie buvo įrengiami, jų ypatybes, greta esančius paminklus. Antrame skyriuje samprotaujama apie piliakalnių atsiradimo laiką, jo nuomone, piliakalnių atsiradimo pradžia sietina su žemdirbystės ir gyvulininkystės atsiradimu Lietuvoje, t. y. II ir I tūkst. pr. Kr. Tolesniuose skyriuose aptariami įvairių laikotarpių piliakalniai, kuriuos P. Tarasenka skirsto nuo ankstyviausių laikų „gimininės-bendruomeninės santvarkos“ piliakalnių iki XIII–XV a. „kovų su vokiškaisiais riteriais laikotarpio piliakalnių“. Daug dėmesio knygoje skiriama piliakalnių fortifikaciniams įrenginiams, ieškoma piliakalnių apleidimo laiko ir priežasčių. Darbas baigiamas padavimais apie piliakalnius. Išleista 5 000 egzempliorių tiražu ji sulaukė palankių recenzijų (iš viso 6)⁸⁴ ir greitai tapo kone bibliografinė retenybė. Nepaisant to, kad tam tikrą duoklę teko atiduoti sovietiniu laikotarpiu vyravusiai vienintelei galimai mokslo metodologijai – marksizmui-leninizmui⁸⁵, ši knyga bent porą dešimtmečių buvo pagrindinė knyga Lietuvos piliakalniams pažinti.

Kitas P. Tarasenkos darbas buvo skirtas iki šiol problemiška piliakalnių paskirčiai – apeiginiams piliakalniams⁸⁶. Mintis apie tokią jų paskirtį P. Tarasenkai kilo po Velikuškių piliakalnio kasinėjimų, kuomet ten buvo rasti piliakalniams nebūdingi kapai, kurių didžioji dalis, kaip paaiškėjo žymiai vėliau, buvo visai ne kapai⁸⁷. Jos

⁸³ KULIKAUSKAS, Pranas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius, 1999, p. 200–201.

⁸⁴ AKELAITIS, A. Lietuva – piliakalnių kraštas. *Naujasis kelias*, 1956 06 10, Nr. 69, p. 3; LAUKYS, P. Įdomūs leidiniai. *Švyturys*, 1956, Nr. 10, p. 14, RIMANTIENĖ, Ramutė. P. Tarasenka. *Lietuvos piliakalniai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956, 8°, str. 98+45 ryc. w tekście, *Rocznik Olsztyński*, Olsztyn, 1959, T. II, p. 290–294; STRAVINSKAS, Antanas. Lietuvos piliakalniai. *Kauno tiesa*, 1956 03 11, Nr. 51, p. 6.

⁸⁵ TARASENKA, Petras. *Lietuvos piliakalniai*. Vilnius, 1956, p. 3.

⁸⁶ TARASENKA, Petras. Apeiginiai Lietuvos piliakalniai. *Židinys*, 1934, Nr. 11, p. 409–424.

⁸⁷ ZABIELA, Gintautas. Velikuškių piliakalnio „kapai“. *Gyvenviečių ir keramikos raida baltų žemėse*, Vilnius, 1994, p. 46–60.

jis neatsisakė iki gyvenimo pabaigos. Apeiginė piliakalnių paskirtis įrodinėjama ir platesnei mokslinei auditorijai skirtame P. Tarasenkos straipsnyje rusų kalba, parengtame 1949 m. Leningrade vykusioje Materialinės kultūros istorijos instituto sesijoje, skirtoje Pabaltijo archeologijai, skaityto pranešimo „Lietuvos piliakalniai“ pagrindu. Sekdamas L. Kšivickiu jis apeiginiais piliakalniais laiko savo tyrinėtus Velikuškių, Pakačinės ir Vosgėlių piliakalnius, pateikdamas to įrodymų⁸⁸.

Dar vienas straipsnis buvo skirtas lenkiškai auditorijai. Jame pristatyti piliakalnių tyrimai Nemuno vidurupyje. Remiantis jau minėtos 1953–1954 m. žvalgomoios ekspedicijos, kurioje dalyvavo ir jis pats, duomenimis, 135 regiono piliakalniai skirstomi į 2 grupes: ikifeodalinio ir feodalinio laikotarpių, pateikiama šių laikotarpių charakteringų objektų ir radinių pavyzdžių⁸⁹.

Kituose piliakalnius populiarinančiuose P. Tarasenkos straipsniuose jie aprašomi kelionių⁹⁰, kitų archeologijos paminklų⁹¹ fone. Ši informacija neleido užmiršti piliakalnių, skatino juos saugoti.

P. Tarasenkos nuopelnas yra sąvokos „piliakalnis“ įtvirtinimas lietuvių grožinėje literatūroje. Iki tol joje buvo pastebimi tik pilių aprašymai, beletrizuotos ar naujai sukurtos legendos apie piliakalnius, o patys piliakalniai minėti tik prabėgomis. Ne mažiau svarbu, kad piliakalniai populiarinti jaunimui skirtoje literatūroje. P. Tarasenka žinomas ir kaip rašytojas⁹². Jo polinkį beletrizuoti praeitį pastebime jau 1925 m. kariams skirtoje knygelėje apie nepriklausomybės kovas⁹³. 1935 m. P. Tarasenka parašė pirmąją apysaką „Praeities vartai“ (4 pav.), o iki gyvenimo galo – dar 5 grožines: „Perkūno šventykloje“ (1939 m.), „Užburti lobiai“ (1956 m.), „Didžiųjų Tyrulių paslaptys“ (1956 m.), „Pabėgimas“ (1957 m.), „Rambyno burtininkas“ (1958 m.) ir dar viena – „Kauno pilies gynimas“ – iki šiol nepaskelbta. 5 knygų siužetus padiktavo P. Tarasenkos kasdienybė – jo vykdyti piliakalnių kasinėjimai. P. Tarasenka buvo pirmasis, kuris literatūriškai aprašė piliakalnio tyrimus. Jo kūryboje piliakalnis vaizduojamas kaip tyrimo objektas, praeities liudininkas, kurio gelmėse slypi nepažinti lietuvių istorijos kultūriniai, socialiniai pažinimo klodai. Beletrizuotuose pasakojimuose P. Tarasenkos tikslas yra į piliakalnius pažvelgti ne kaip į istorinio įvykio liudininką, bet kaip į archeologijos paminklą, kultūros vertybę. Vienaip ar kitaip, piliakalnius sutinkame net 5 jo grožiniuose kūriniuose.

⁸⁸ ТАРАСЕНКО, Петр Федорович. Городища Литвы. Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях института истории материальной культуры, Москва, 1952, Т. XLII с. 86–91.

⁸⁹ TARASENKA, Petras. Grodziska w łuku środkowego Niemna na Litwie. *Rocznik Olsztyński*, Olsztyn, 1959, T. II, p. 221–226.

⁹⁰ TARASENKA, Petras. Iš kelionės po Žemaitiją. *Klaipėdos kraštas*, 1925 09 11, Nr. 209, p. 2; 1925 09 12, Nr. 210, p. 2; 1925 09 13, Nr. 211, p. 2; 1925 09 15, Nr. 212, p. 2; 1925 09 16, Nr. 213, p. 2; 1925 09 17, Nr. 214, p. 2.

⁹¹ TARASENKA, Petras. Senovė ir jos pažinimas. *Kultūra*, 1923, Nr. 2, p. 115–179; TARASENKA, Petras. Archeologiškos Lietuvos brangenybės. *Lietuva*, 1927 01 18, Nr. 13, p. 4.

⁹² TARASENKA, Petras. *Tarybų Lietuvos rašytojai*. Vilnius, 1957, p. 467–472.

⁹³ TARASENKA, Petras. *Lietuvių kovos dėl nepriklausomybės*. Kaunas, 1925, p. 29, 33, 35, 39 ir kt.

Apysakoje „Praeities vartai“ P. Tarasenka skaitytoją supažindina su Velikuškių piliakalniu. Pirmajame knygos skyrelyje „Lietuva – piliakalnių kraštas“ autorius paaiškina, kas yra piliakalniai, kad iš juose randamų radinių galima sužinoti apie visą tautos gyvenimą. „Piliakalniai – tikri praeities vartai“⁹⁴ – tokiu sakiniu autorius baigia įžanginį skyrelį. Kituose skyreliuose glaustai, bet vaizdžiai P. Tarasenka papasakoja apie Velikuškių piliakalnį, jo išvaizdą, supančią aplinką, padavimus, čia vykusius kasinėjimus. Jis atkreipia dėmesį, kad reikia būti itin atsargiems ir atidiems tyrinėjant: „Kiekviena sauja žemių išžiūrinėjama, kiekviena smulkmena braižoma ar fotografuojama“⁹⁵, pateikia kasinėjimų išvadas, kad piliakalnis įrengtas V a. pr. Kr., apjuostas 4 grioviais ir 3 pylimais, rasta daug šukių, akmeninių kirvukų, įvairių kaulinių, žalvarinių, geležinių daiktelių, gyvulių, paukščių, žvėrių kaulų.

Ši tarsi mokslo populiarinimo informacija toliau sklandžiai pereina į tikrą grožinę kūrybą, pasakojant, kaip trys Bradesių kaimo mokyklos IV skyriaus mokiniai Valė, Jonas ir Marius, kartu su mokytoja ir draugais apžiūrinėdami archeologų kasinėjamą piliakalnį, pasiklydo ir pateko į akmens amžiaus gyvenvietę. Čia ir prasidėjo vaikų nuotykių tolimoje piliakalnio praeityje. Praeityje vaikai sutinka piliakalnyje gyvenusius žmones, susipažįsta su jų buitimi, kasdienybe, išmoksta patys pasirūpinti maistu – medžioti, žvejoti, šeimininkauti, iš titnago pasigaminti darbo įrankių, lydyti geležį, iš jos gaminti papuošalus, įrankius, susipažįsta ir su čia gyvenusių žmonių pasaulėžiūra, tikėjimu.

Istorinės nuotykių apysakos „Perkūno šventykloje“ siužetas yra neatrastas senovės lietuvių raštas ir šventyklų vietos. Joje istorijos profesorius Kalnietis, jo asistentas Mailius ir Načiūnų kaimo moksleivis Vytautas bando atsakyti į šiuos klausimus. Ant akmens perskaičius „Kernavė Perkūno šventykla“⁹⁶ veiksmas persikelia į Kernavę, autoriaus pavadintą „Lietuvos Troja“⁹⁷. Autorius sumaniai perteikia tikrus faktus apie Kernavės praeitį, istoriją, kurie susipina su vietos gyventojų papasakotais padavimais: „Ant piliakalnio stovėjo bažnyčia su auksiniu Perkūnu, kuri vėliau į žemę nugrimzdo. Piliakalnyje ilgai dar buvo skylė ir iš jos dūmai rūkdavo. Į tą skylę piemenys mėgdavo akmenis mėtyti. Kai mesdavo, jie ilgai krisdavo, kol atsimušę į dugną sudundėdavo“⁹⁸ ar bandymu paaiškinti padavimų kilmę apie skyles, esančias piliakalniuose: „Tokiems padavimams atsirasti turėjo pagrindo kurie nors kariniai vėlesniųjų laikų piliakalnių įrengimai, pavyzdžiui, pylimuose įrengti įėjimai, slapti požeminiai išėjimai, slėptuvės ir kiti panašūs įrengimai“⁹⁹.

P. Tarasenkos jaunystės vieta Alantos apylinkės yra „Užburtų lobių“ veiksmo vieta. Knygoje aprašomas Salos piliakalnis yra autoriaus sugalvotas. Jis sunkiai pasiekiamas,

⁹⁴ TARASENKA, Petras. *Praeities vartai*. Kaunas: Šviesa, 1997, p. 6.

⁹⁵ Ten pat, p. 12.

⁹⁶ TARASENKA, Petras. *Perkūno šventykloje*. Vilnius: Pradai, 1994, p. 21

⁹⁷ Ten pat, p. 42.

⁹⁸ Ten pat, p. 46.

⁹⁹ Ten pat, p. 47.

pelkių apsuptas. Taip autorius tarsi siunčia žinią skaitytojui, kad kiekvieno piliakalnio pažinimas yra sunkus, tačiau svarbus vietos bendruomenei, krašto istorijai. Senolis Yla vaikams porina padavimus apie piliakalnyje stovėjusią pilį, užburtus lobius, senąjį kelią per „Peklos“ pelkę, tuo sužadindamas dviejų berniukų norą piliakalnyje ieškoti užburtų lobių. Pastarųjų ieškota kasant piliakalnyje duobę „Kastuvai smigdavo lengvai, tik dažnai atsitrenkdavo į sudūlėjusius akmenis, išversdavo senų molinių puodų šukių ar sutrūnijusių kaulų.“¹⁰⁰. Surinktas šukes jie parodė vieno iš kasėjų tėvui, kuris paaiškino vaikams, kad šios sudužusios šukės yra senovinių molinių puodų, kurie daryti prieš tūkstantį metų. Kartu tėvas paaiškino ir apie piliakalnių atsiradimą, įrengimą, o radinius nusprendė išsiųsti į Vilnių, Lietuvių mokslo draugiją. Tėvas paskatino vaikus rinkti radinius nuo paviršiaus, tačiau kasinėti uždraudė, kad nenaikintų piliakalnio. Taip populiariai P. Tarasenka jaunimui perteikė žinias apie piliakalnių apsaugą.

Daug dėmesio piliakalniams P. Tarasenka skiria istorinių apybraižų knygoje „Didžiųjų Tyrulių paslaptys“. Skyrelyje „Šukelės prakalbėjo“¹⁰¹ irgi perteikiama piliakalniuose randamų šukių svarba ir reikšmė. Šukėms prabilus vaikai sužino apie įvairius piliakalnių laikotarpius, pradedant akmens amžiumi ir baigiant viduramžiais. Skyriuose „Skęstančios pilys“¹⁰², „Lietuvos Troja“¹⁰³, „Kur buvo Pilėnų pilis?“¹⁰⁴ jis aprašo konkrečius piliakalnius, daugiausia stūksančius Nemuno krantuose, ieško atsakymų, kur galėjo įvykti Pilėnų tragedija. Skyrių „Žemaitijos piliakalniai“¹⁰⁵ vertėtų priskirti prie mokslo populiarinimo literatūros, nes jame išsamiai aprašyti žymesni Žemaitijos piliakalniai, o kokio nors grožinio siužeto nėra.

Apysakoje „Pabėgimas“, paremtoje istoriniu karų su kryžiuočiais įvykiu – Kęstučio pabėgimu iš Marienburgo¹⁰⁶ – išnyra naujas piliakalnių siužetas – jų kaip medinės pilies vietos įrengimas. Bajoro Skomanto piliai aprašyti paimtas realus Skomantų (Klaipėdos r.) piliakalnis¹⁰⁷, kurį P. Tarasenka buvo lankęs jo tarnybos Lietuvos kariuomenėje metu XX a. 3-iajame dešimtmetyje. „Nepagailėjo žmonės darbo, stiprindami pilį. Kol vieni kasė žemes, kiti pilies rengėjai apylinkės girioje kirto storus rąstus ir vežė juos į pilį. Iš tų rąstų kalno viršūnės pakraščiais pastatė aukštą gulsčių rąstų sieną su siauromis, bet ilgomis šaudymo angomis ir stipriais aukštais kuorais kampuose. Stipriausias buvo pietvakarių kuoras, kurio apačioje įrengti sunkūs, geležimi apkaustyti vartai į pilį. Prieš juos per perkasą buvo pastatytas tiltas.“¹⁰⁸. Čia sutinkame

¹⁰⁰ TARASENKA, Petras. *Užburti lobiai*. Vilnius: Vaga, 1969, p. 53.

¹⁰¹ TARASENKA, Petras. *Didžiųjų Tyrulių paslaptys*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, p. 73.

¹⁰² Ten pat, p. 203.

¹⁰³ Ten pat, p. 211.

¹⁰⁴ Ten pat, p. 222.

¹⁰⁵ Ten pat, p. 257.

¹⁰⁶ VILIŪNAS, G. *Lietuvių istorinis romanas*. Vilnius: Mokslas, 1992, p. 68–69.

¹⁰⁷ TARASENKA, Petras. *Pabėgimas*. Vilnius: Vaga, 1972, p. 25; *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, 2005, t. I, p. 428–429.

¹⁰⁸ TARASENKA, Petras. *Pabėgimas*. Vilnius: Vaga, 1972, p. 24.

ir pilies aplinkos bei jos užėmimo vaizdus. Istoriniu laikotarpiu P. Tarasenka piliakalnių įvardija kaip pilies vietas, kuomet joms sunykus lieka tik piliakalnis. Po pilies užėmimo „visas piliakalnis jau buvo tankiais beržais, juodalksniais ir įvairiais krūmais apaugęs. Tik kur – ne – kur, žemei apgriuvus, buvo matyti akmenų ir anglies klotų, suanglėjusių rąstgalių, o kai kur tarp degusių bolavo žuvusių pilies gynėjų kaulai“¹⁰⁹.

P. Tarasenkos grožinės literatūros kūriniai sulaukė atgarsio spaudoje¹¹⁰ ir pakartotinių leidimų, nors ir šiaip pirmieji jų tiražai buvo nemaži, dar P. Tarasenkai esant gyvam bendras jų tiražas siekė per 50 000 egz. Dauguma jo kūrinių buvo perleista ir po mirties. Dideliais tiražais leistos P. Tarasenkos knygos neabejotinai prisidėjo prie piliakalnių populiarinimo, ypač tarp jaunimo.

Išvados

Lietuvos piliakalnių reikšmę Petras Tarasenka aktualino 3 aspektais: sistemino iš literatūros ir privačių asmenų surinktas žinias apie piliakalnius, sudarydamas jų sąrašą, vykdė archeologinius tyrinėjimus piliakalniuose ir populiarino juos periodinėje spaudoje ir grožinėje literatūroje. Aktyvi jo veikla šioje srityje su daugiau nei dešimtmečiu trukusia pertrauka II pasaulinio karo metais truko keturis dešimtmečius ir buvo palankiai priimta visuomenės.

P. Tarasenkos veikla piliakalnių pažinimo srityje prasidėjo nuo duomenų apie juos rinkimo. Paskelbus pirmąsias knygas apie būtinybę saugoti praeities paveldą, į šį procesą buvo įtraukta ir visuomenė. Pagal iš žmonių gautą ir literatūroje surinktą informaciją, 1928 m. Lietuvoje turėta žinių apie daugiau kaip 700 piliakalnių. Šis piliakalnių sąrašas vėliau tapo pagrindu juos saugant.

1933 m. P. Tarasenkos atlikti platūs Velikuškių piliakalnio kasinėjimai suaktualino piliakalnių pažinimą. Kasinėjimų rezultatų populiarinimas spaudoje propagavo pačius piliakalnius, parodydamas jų kultūros senumą ir vertingumą. Pačiam tyrinėtojiui jie leido išvystyti apeiginių piliakalnių hipotezę.

Piliakalnių populiarinimo veikloje P. Tarasenka veikė per spausdintą žodį, kurį naudojo tiek mokslo populiarinimo forma (1956 m. knyga „Lietuvos piliakalniai“), tiek ir paveldo populiarizacijoje nauja grožinės literatūros forma (piliakalniai aprašomi 5 jo kūriniuose). Grožinių kūrinių orientavimas į jaunimą leido propaguoti Lietuvos piliakalnių, skatino juos saugoti.

P. Tarasenka savo įvairialypę veikla piliakalnių pažinimo ir išsaugojimo srityse nemažai prisidėjo prie šios archeologinio paveldo rūšies savotiško išskirtinumo

¹⁰⁹ Ten pat, p. 222.

¹¹⁰ T, Pr. P. Tarasenka. Perkūno šventykloje. *Draugija*, 1939, Nr. 13, p. 818; BALTUŠIS, Juozas. Nuoširdi knyga. *Pergalė*, 1956, Nr. 9, p. 119–121; ŽEMAITIS, S. Lobiai, kurių niekas nerado. *Pirmyn*, 1978 06 20, Nr. 72, p. 6.

Lietuvos proistorėje formavimo, nes jokie kiti archeologijos paminklai tokio dėmesio nesulaukė. Jo atlikti šios srities darbai rodo, kokią įtaką daro kryptinga vieno žmogaus veikla atitinkamos paveldo srities tolesnei raidai.

Šaltiniai

1. *Draugija*, 1939, Nr. 13.
2. *Gimtasis kraštas*, 1934, Nr. 2.
3. *Jaunoji karta*, 1933, Nr. 34.
4. *Kauno tiesa*, 1956, Nr. 51; 1957, Nr. 205.
5. *Klaipėdos kraštas*, 1925, Nr. 209, 210, 211, 212, 213, 214.
6. *Kultūra*, 1923, Nr. 2.
7. Kultūros paveldo centro paveldosaugos biblioteka. *Valstybės archeologijos komisija*, f. 1, ap. 1, b. 11, 58, 140;
8. Kultūros paveldo centro paveldosaugos biblioteka. *Piliakalnių aprašai, planai ir situacijos schemas*, f. 15, ap. 1.
9. *Lietuva*, 1927, Nr. 13.
10. *Lietuvos aidas*, 1933, Nr. 191, 227, 244; 1934, Nr. 53.
11. Lietuvos istorijos instituto rankraštynas. *Archeologinių tyrimų ataskaitos*, f. 1, b. 97, 128, 1598, 1697, 2329.
12. *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, f. 342, ap. 1, b. 564; f. 389, ap. 3, b. 326.
13. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, P. Tarasenkos fondas, f. 235.
14. *Naujas kelias*, 1956, Nr. 69.
15. *Pasaulio anykštėnas*, 2013, Nr. 2.
16. *Pergalė*, 1956, Nr. 9.
17. *Pirmyn*, 1978, Nr. 72.
18. *Švyturys*, 1956, Nr. 10.
19. *Ūkininko patarėjas*, 1933, Nr. 35.
20. *Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyrius*, Nr. 80, 82.
21. *Zarasų kraštas*, 1933, Nr. 34.
22. *Židinys*, 1934, Nr. 4.

Literatūra

1. BRASTIŅŠ, Ernests. *Latvijas pilskalni*. 1. Kuršu zeme. Riga, 1923, 142 lp.
2. BRASTIŅŠ, Ernests. *Latvijas pilskalni*. 2. Zemgale un Augšzeme. Riga, 1926, 104 lp.
3. BRASTIŅŠ, Ernests. *Latvijas pilskalni*. 3. Latgale. Riga, 1928, 166 lp.

4. BRASTIŅŠ, Ernests. *Latvijas pilskalni*. 4. Vidzeme. Rīga, 1930, 210 lp.
5. BURACĀS, Balys. *Lietuvos piliakalniai*. Vilnius, 2011, 466 p.
6. HOLLACK, Emil. *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreussen*. Berlin, 1908, 234 p.
7. JOKUBAUSKAS, Vytautas. Karininko Petro Tarasenos tarnyba Lietuvos kariuomenėje. *Lietuvos archeologija*, 2015, t. 41, p. 169–184.
8. KRZYWICKI, Ludwik. Pilkalne. *Wisla*. Warszawa, 1891, T. 1, s. 165.
9. KRZYWICKI, Ludwik. *Żmudź starożytna*. Warszawa, 1906, 89 s.
10. KŠIVICKIS, Liudvikas. *Žemaičių senovė*. Kaunas–Marijampolė. 1928, 90 p.
11. KULIKAUSKAS, Pranas. Petras Tarasenska – Lietuvos archeologijos pradininkas. *Lietuvos archeologija*, 1992, t. 9, p. 5–21.
12. KULIKAUSKAS, Pranas; ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*. Vilnius, 1999, 327 p.
13. KULIKAUSKAS, Pranas. *Kelias į archeologiją*. Vilnius, 2003, 246 p.
14. *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, 2005, t. I, 495 p.
15. MISIUS, Kazys. Valstybės archeologijos komisija ir jos veikla. *Kultūros paminklai*, 2011, t. 11, p. 3–32.
16. RIMANTIENĖ, Ramutė. P. Tarasenska. Lietuvos piliakalniai. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956, 8°, str. 98+45 ryc. w tekście, *Rocznik Olsztyński*, Olsztyn, 1959, T. II, p. 290–294.
17. RIMANTIENĖ, Rimutė. *Aš iš dvidešimtojo amžiaus*. Vilnius, 2010, 472 p.
18. STEPONAVIČIENĖ, Daiva. *Petras Tarasenska*. Vilnius, 1996, 157 p.
19. SELIUKAITĖ, Irena. Antanas Stravinskas (1927 04 25 – 2007 08 31). *Lietuvos etnologija*, Vilnius, 2008, Nr. 8(17), p. 191–192.
20. ŠEIKIS, Gintautas. Petras Tarasenska ir Alanta. *Pasaulio anykštėnas*, 2013, Nr. 2(42), p. 60–65.
21. TARASENKA, Petras. Ieškojimai Šventosios ir Neries santeklyje. *Senovė*, 1922, p. 574–597.
22. TARASENKA, Petras. *Lietuvių kovos dėl nepriklausomybės*. Kaunas, 1925, 88 p.
23. TARASENKA, Petras. *Gimtoji senovė*. Šiauliai, 1925, 117 p.
24. TARASENKA, Petras. *Priešistorinė Lietuva*. Kaunas, 1927, 142 p.
25. TARASENKA, Petras. *Archeologinis Lietuvos žemėlapis*. Kaunas, 1928.
26. TARASENKA, Petras. *Lietuvos archeologijos medžiaga*. Kaunas, 1928, 358 p.
27. TARASENKA, Petras. Piliakalniai – medžiaga kariškai Lietuvos istorijai. *Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai*, Kaunas, 1928, D. 1, p. 103–120.
28. TARASENKA, Petras. *Didžiųjų Tyrulių paslaptys*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, 285 p.
29. TARASENKA, Petras. *Lietuvos piliakalniai*. Vilnius, 1956, 100 p.
30. TARASENKA, Petras. *Tarybų Lietuvos rašytojai*. Vilnius, 1957, p. 467–472.
31. TARASENKA, Petras. Grodziska w łuku środkowego Niemna na Litwie. *Rocznik Olsztyński*, Olsztyn, 1959, T. II, p. 221–226.

32. TARASENKA, Petras. *Čia užaugau*, Kaunas, 1961: Prakalbintas piliakalnis, p. 282–284, Raganų kalnas, p. 359–364, Prie Rambyno, p. 386–390.
33. TARASENKA, Petras. *Užburti lobiai*. Vilnius: Vaga, 1969, 171 p.
34. TARASENKA, Petras. *Pabėgimas*. Vilnius: Vaga, 1972, 238 p.
35. TARASENKA, Petras. *Perkūno šventykloje*. Vilnius: Pradai, 1994, 88 p.
36. TARASENKA, Petras. *Praeities vartai*. Kaunas: Šviesa, 1997, 109 p.
37. TARASENKA, Petras. *Užnemunės krašto piliakalniai*. Vilnius, 1997, 176 p.
38. TAUTAVIČIUS, Adolfas. Pratarė, *Petras Tarasenska. Užnemunės krašto piliakalniai*. Vilnius, 1997, p. 5–6.
39. VAITKEVIČIUS, Vyktintas. Iš „Lietuvos archeologijos medžiagos“ istorijos. *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 2009, t. 35, p. 53–70.
40. VALANČIUS, Motiejus. Pasakojimas Antano Tretininko. *Raštai*. Vilnius, 1972, t. 1, p. 361–365.
41. VAREIKIS, Vygantas. Petras Tarasenska Klaipėdoje. *Acta historica universitatis Klaipedensis, t. 19. Studia antropologica IV. Identity politics: migration, communities and multilingualism*, 2010, p. 184–201.
42. VILIŪNAS, Giedrius. *Lietuvių istorinis romanas*. Vilnius: Mokslas, 1992, 234 p.
43. VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ, Regina. Apie Petro Tarasenkos ir Jono Puzino polemiką „Lietuvos aid“ puslapiuose. *Lietuvos archeologija*, 1992, t. 9, p. 21–27.
44. ZABIELA, Gintautas. Žemaitijos piliakalnių tyrinėtojas Liudvikas Kšivickis. *Žemaičių praeitis*, 1990, t. 1, p. 22–26.
45. ZABIELA, Gintautas. Velikuškių piliakalnio „kapai“. *Gyvenviečių ir keramikos raida baltų žemėse*, Vilnius, 1994, p. 46–60.
46. ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos medinės pilys*. Vilnius, 1995, 335 p.
47. КЖИВЦКИЙ, Людвик. Жмудские пилкалнисы. *Известия Императорской археологической комиссии*. Санкт Петербург, 1909, выпуск 29, с. 82–129.
48. ПОКРОВСКИЙ, Федор Васильевич. *Археологическая карта Виленской губернии*. Вильно, 1893, 164 с.
49. ПОКРОВСКИЙ, Федор Васильевич. *Археологическая карта Гродненской губернии*. Вильно, 1895, 165 с.
50. ПОКРОВСКИЙ, Федор Васильевич. *Археологическая карта Ковенской губернии*. Вильно, 1899, 161 с.
51. ТАРАСЕНКО, Петр Федорович. Городища Литвы. *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях института истории материальной культуры*. Москва, 1952, Т. XLII, с. 86–91.

The Contribution of Petras Tarasenka to the Knowledge of Lithuanian Hillforts

Jurgita Viršilienė

Klaipėda University, Institute of Baltic Region History and Archaeology, H. Manto St. 84, LT-92294 Klaipėda, Lithuania
Email: jurgita.virsile@gmail.com

Summary

Petras Tarasenka (1892–1962), a well-known Lithuanian archaeologist, heritage conservationist, museologist, Lithuanian army officer, writer, and teacher, focused on hillforts. His activities in this field can be divided into 3 parts: data collection and protection, research, and popularisation.

His archaeological activities began in the 1930s with the collection of data on hillforts. Through his first books “Native Antiquity” (1925) and “Prehistoric Lithuania” (1927), Tarasenka tried to involve the public in collecting data about them. In 1928, 722 hillforts were already known in Lithuania. The surveys in central Lithuania and Užnemunė were continued in the early 1960s. Tarasenka had planned to write a multi-volume publication on all the hillforts in Lithuania, of which only one was published – “The Hillforts of the Užnemunė Region” (published in 1997).

Tarasenka excavated hillforts in 1931, 1933, 1936, and 1951, during which 10 hillforts were excavated. Most of them were small (3.6–40 m²), and only at Velikuškės and the settlement at the foot of the hillforts did he investigate a total area of 1564 m², and at Vosgėliai – 144 m². Although the surveys were carried out rapidly, their recording was quite meticulous for those times. Tarasenka’s investigations were widely reported in the press and in the archaeological literature.

His works on hillforts of a general nature include “Lithuanian Hillforts”, published in 1956, an article on the ceremonial purpose of hillforts, and articles in Russian and Polish for foreign readers.

The research of the Velikuškės hillfort became a source for Tarasenka to reveal the problems of hillforts in his fiction. Of the six books he wrote and published between 1935 and 1958, five are set in full or in part on hillforts. The orientation of these fictional works towards young people made it possible to popularise Lithuanian hillforts among the public and encourage their protection. Tarasenka’s activities in the knowledge of hillforts have contributed significantly to highlighting and consolidating their importance in the region’s past.

Gauta / Received 2022 12 05
Priimta / Accepted 2023 06 20

1 pav. Petras Tarasenka karininko uniforma (JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Karininko Petro Tarasenkos tarnyba Lietuvos kariuomenėje*

Lietuvos archeologija, Vilnius, 2015, t. 41, p. 170)

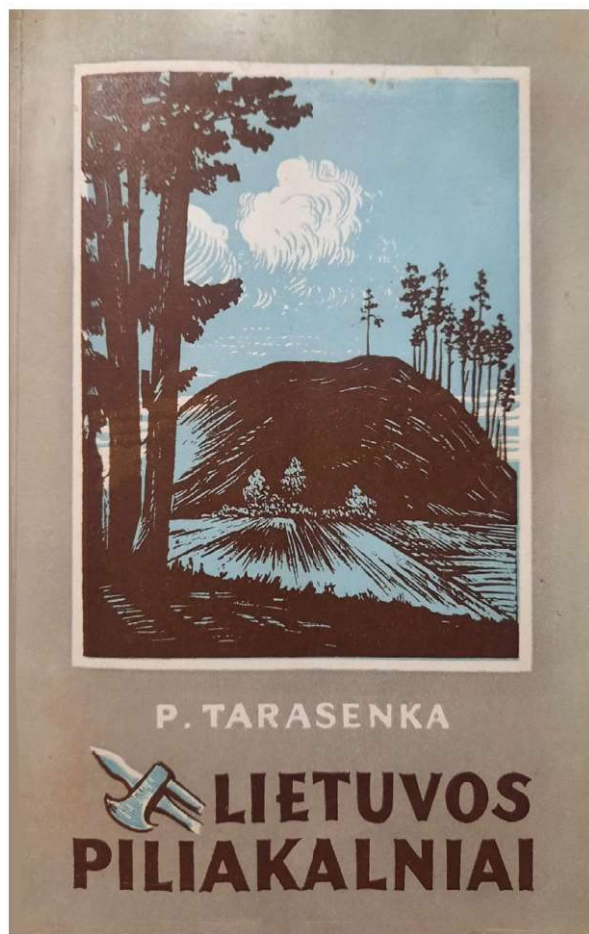

2 pav. Velikuškių piliakalnio tyrinėtojai. Centre sėdi P. Tarasenka, nuo jo į dešinę – O. Maksimaitienė, į kairę – R. Šidlauskas

Privatus rinkinys

3 pav. Knygos „Lietuvos piliakalniai“
(Vilnius, 1956) viršelis.

4 pav. Knygos „Praeities vartai“
(Kaunas, 1935) viršelis

